

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ТА ЮВІЛЕЇ

DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2024.13>

УДК: 378.096:340.6:61(09)(477)

220 РОКІВ КАФЕДРИ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ, МЕДИЧНОГО ПРАВОВИЗНАВСТВА ІМЕНІ ЗАСЛУЖЕНОГО ПРОФЕСОРА М.С. БОКАРІУСА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

О.В. Дунаєв, В.О. Ольховський, М.В. Губін, В.В. Капустник,

О.І. Кривенко, П.О. Леонтєв, В.В. Хижняк

Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна

Резюме: Стаття присвячена 220-річчю кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету — однієї з найстаріших та найвпливовіших наукових і освітніх установ у галузі судової медицини в Україні. Висвітлено історію становлення кафедри з моменту заснування у 1804 році, внесок видатних науковців та завідувачів кафедри в її розвиток. Описані досягнення кожного етапу діяльності, починаючи з організації першого анатомічного театру, створення навчальних матеріалів, розробки новаторських методів судово-медичних експертиз, ідентифікації осіб, токсикології та криміналістики. Зроблено акцент на внеску професора М.С. Бокаріуса, який заклав основи сучасної української судово-медичної експертизи, та його послідовників, які розширили та поглибили дослідження у галузі судово-медичної науки. Відзначено значення кафедри як бази для підготовки висококваліфікованих фахівців, проведення науково-практичних конференцій, створення навчальних посібників і музею історії кафедри.

Ключові слова: історія медицини, кафедра судової медицини Харківського національного медичного університету.

У 2024 році кафедра судової медицини Харківського національного медичного університету святкує історичний ювілей – 220 років з часу свого заснування [1]. Наведене актуалізує проблему висвітлення становлення та розвитку кафедри, зокрема, внеску в цю роботу завідувачів кафедри та збереження пам'яті про їхню кафедральну діяльність.

Отже, історія кафедри почалася в листопаді 1804 року із заснування в місті Харкові Імператорського університету, створення при ньому медичного факультету та організації на факультеті кафедри «Анатомії, фізіології та судово-лікарської науки». Саме ця кафедра стала першою серед 6 кафедр медичного факультету того часу [2,3].

Першим завідувачем кафедри анатомії, фізіології та судово-лікарської науки (з 1805 по 1811 рік) став німецький вчений, професор Ванноті Людвіг Осипович (роки життя: 1771-1819). Він отримав відмінну медичну підготовку в Німеччині у Фрайбурзькому університеті, де в 1798 році йому було присуджено ступінь доктора медицини. В Харкові професор Л.О. Ванноті організував перший анатомічний театр (морг) для занять зі студентами. У анатомічному театрі він виготовляв спеціальні препарати для новоствореного навчального музею кафедри. Також він опікувався придбанням необхідних інструментів і отримав дозвіл влади на доставку до анатомічного театру трупів самогубців з метою демонстрації студентам будови людського тіла [1-3]. Архівні матеріали свідчать, що професор Л. Ванноті читав лекції з вказаних дисциплін кафедри латинською мовою. Перші питання для іспитів з кафедральних дисциплін він склав особисто [2].

З 1811 по 1826 рік завідувачем кафедри був професор Книгін Іван Дмитрови [3]. Прізвище «Книгін», замість родового «Булгаков», йому було надане ще в дитинстві «через помічені в ньому гостроту розуму і надзвичайне бажання до наук». У Харків І.Д. Книгін приїхав у серпні 1811 року і вже восени того ж року почав читати лекції з анатомії та фізіології

людини. Крім чисто анатомічних трупів, за клопотанням Книгіна й університету з лютого 1812 року в анатомічний театр почали надсилатися для досліджень і судово-медичні трупи, кількість яких по роках коливалася від 10 до 20. Так, проф. І.Д. Книгіним судово-медичних розтинів було проведено: в 1812 році - 11, у 1813 році - 18, у 1815 році - 10, у 1818 році - 15, у 1819 році - 11 і в 1820 році - 20 розтинів. У 1825 році виповнилося 25-річчя служби Книгіна, і йому було присвоєне звання заслуженого професора Харківського університету, а в 1829 році рада університету вручила йому диплом на звання почесного члена Харківського університету.

З 1826 по 1835 рік завідувачем кафедри був професор Венедиктов Олександр Савич (фото 1) [4]. В історію кафедри він увійшов як перший завідувач, що закінчив рідний медичний факультет Харківського університету. Його діяльність відзначилась активним залученням студентів до наукової діяльності та самостійної роботи з трупним матеріалом. Професор Венедиктов особисто виконав 73 судово-медичних розтинів трупів людей. Він першим серед харківських морфологів почав науково обґрунтовувати методи бальзамування трупів.

Фото 1. Професор Олександр Савич Венедиктов (1799-1882) завідував кафедрою з 1826 по 1835 роки.

Короткий проміжок часу у 1835 році кафедру очолював професор Леонов Іван Федорович, теж вихованець рідного університету, який почав читати лекції з судової медицини ще з 1830 року [1-3, 5]. За час роботи на кафедрі виконав 112 судово-медичних розтинів трупів. У 1839 році він був обраний професором Віленської (тепер – м. Вільнюс, Литва) медико-хірургічної академії. Після переведення академії до Київського університету в якості медичного факультету, І.Ф. Леонов у 1842 році був обраний першим завідувачем кафедри державного лікарськознавства, де викладалася судова медицина.

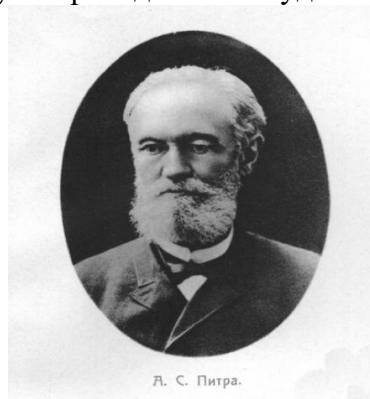
З 1835 по 1843 рік завідувачем кафедри був професор Дабелов Роберт Христофорович [1-3]. Окрім судової медицини, він вперше почав читати лекції по токсикології, державному лікарськознавству та медичній поліції.

З 1843 по 1862 рік кафедрою керував професор Свиридов Іван Афанасійович (фото 2), вихованець рідного університету [1-3]. Він вперше науково обґрунтував необхідність проведення судово-медичної експертизи живих осіб, зокрема, душевнохворих. Також він опікувався діагностикою, лікуванням та профілактикою інфекційних хвороб.

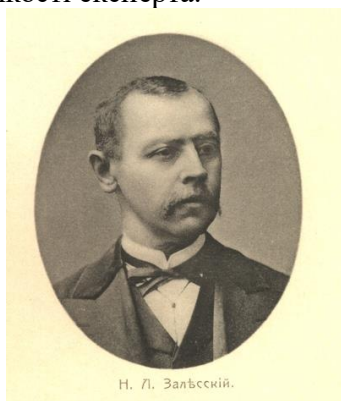
Фото 2. Професор Іван Афанасійович Свиридов (роки не відомі) завідував кафедрою з 1843 по 1862 роки.

З 1862 по 1875 рік завідувачем кафедри був професор Пітра Альберт Самойлович (1825-1901), вихованець рідного університету (фото 3) [1-3]. Під його керівництвом на кафедрі вперше почала розроблятися судово-медична діагностика механічної асфіксії. Під час його завідування на кафедрі було проведено 132 судово-медичних розтинів трупів.

Фото 3. Професор Альберт Семенович Пітра (1825-1901) завідував кафедрою з 1862 по 1875 роки.

З 1875 по 1884 рік завідувачем кафедри був професор Залеський Микола Лаврентійович (1835-1906), вихованець рідного університету (фото 4) ⁴. Він вперше започаткував викладання на кафедрі судової токсикології у створеній ним спеціальній лабораторії. З 1869 року професор Залеський почав викладати судову медицину студентам юридичного факультету Імператорського Харківського університету і брав активну участь у судових процесах, на яких виступав в якості експерта.

Фото 4. Професор Микола Лаврентійович Залеський (1835-1906) завідував кафедрою з 1875 по 1884 роки.

З 1884 по 1887 рік кафедрою завідував професор Анреп Василь Костянтинівич (фото 5) [1-3]. Незважаючи на короткий термін завідування, В.К. Анреп активізував науково-дослідницьку роботу на кафедрі, про що свідчать надруковані в той час 2 збірники

наукових праць співробітників кафедри. Сам Василь Костянтинович увійшов у світову медичну науку як першовідкривач знеболюючих властивостей кокаїну.

Фото 5. Професор Василь Костянтинович Анреп (1852-1927) завідував кафедрою з 1884 по 1887 роки.

З 1887 по 1910 рік завідувачем кафедри був професор Патенко Феодосій Олексійович (фото 6) [1-3, 12]. В історію кафедри він увійшов як предтеча майбутніх величезних змін в матеріально-технічній, навчально-методичній базі та наукових досягненнях кафедри. Під час його керівництва кафедрою були захищені 3 докторські дисертації – Беллін Емілій Францевич (1888 рік), Дворниченко Сергій Павлович (1893 рік) та Бокаріус Микола Сергійович (1902 рік). «Талановитий учитель вчителів» - так називали професора Ф.О. Патенка його сучасники.

Фото 6. Професор Феодосій Олексійович Патенко (1851-1911) завідував кафедрою з 1887 по 1910 роки.

З 1910 по 1931 рік кафедру очолював професор Бокаріус Микола Сергійович (фото 7) - найбільш талановитий учень Феодосія Олексійовича Патенка [6,8]. Виконуючи настанови свого вчителя, Микола Сергійович розпочав свою діяльність зі зміцнення матеріально-технічної та навчально-методичної бази кафедри. Керуючись своїм педагогічним кредо - «Ми для студентів, а не студенти для нас», він перш за все почав будівництво окремого будинку (1913 рік) для кафедри та здійснив видання сучасних навчальних посібників й підручників для студентів медичного та юридичного факультетів. Враховуючи науковий рівень проведення експертиз на кафедрі під керівництвом професора М.С. Бокаріуса, його особистий авторитет, сучасне обладнання та достатні площі приміщень кафедри, її у подальшому перейменували на Інститут судової медицини Харківського університету [9,10]. У 1920 році в Харкові, який на той час був столицею України, на базі Інституту судової медицини Харківського університету при Народному комісаріаті охорони здоров'я України був створений судово-медичний відділ. Це стало початком організації судово-медичної служби в цілому в Україні. Цей відділ очолив Микола Сергійович Бокаріус, який став, таким чином, першим керівником судово-медичної служби України. У листопаді 1923 р. в Харкові за особистою участю проф. М.С. Бокаріуса був створений Кабінет судової експертизи,

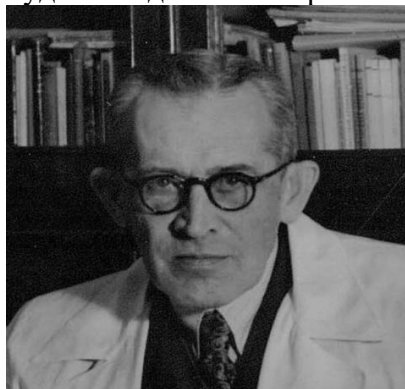
реорганізований у 1925 р. в Інститут науково-судових експертиз. З моменту заснування Інституту ним керував Микола Сергійович. У цьому ж році йому було присвоєно почесне вчене звання Заслужений професор УРСР. Після смерті видатного вченого (1931) його ім'я було присвоєно заснованому ним Інституту (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса»).

Фото 7. Професор Микола Сергійович Бокаріус (1869-1931) завідував кафедрою з 1910 по 1931 роки.

Життєвий шлях Миколи Сергійовича Бокаріуса – це почесний шлях вченого, практика і громадського діяча, який творчо розвивав кращі традиції своїх Вчителів, шлях, що дав йому світове ім'я. Заслужений професор М.С. Бокаріус увійшов в історію вітчизняної та світової науки як відомий діяч вищої освіти України, видатний вітчизняний вчений судовий медик та криміналіст, талановитий педагог, один із засновників післядипломної медичної освіти в Україні. Фундаментальні праці і експериментальні роботи М.С. Бокаріуса з різних питань судової медицини та криміналістики до цього часу є міцним науковим підґрунтям для сучасної вітчизняної судово-медичної експертизи та криміналістики [11].

З 1931 по 1961 рік завідувачем кафедри був професор Бокаріус Микола Миколайович - відомий судовий медик України, талановитий педагог та організатор судово-медичної служби та криміналістики нашої країни (фото 8) [7,9]. Вся його науково-педагогічна та організаторська діяльність була продовженням справи батька - Миколи Сергійовича. Наукові роботи М. М. Бокаріуса і його учнів були присвячені подальшому розвитку проблем танатології, судово-медичній травматології, різним видам механічної асфіксії, а також вивченню різних аспектів речових доказів. Широко відомі праці проф. М.М. Бокаріуса з вогнепальних ушкоджень, методик судово-медичних та криміналістичних досліджень.

Фото 8. Професор Микола Миколайович Бокаріус (1899-1966) завідував кафедрою з 1931 по 1961 роки.

Усе яскраве життя і діяльність професора М.М. Бокаріуса були присвячені розвитку вітчизняної судової медицини та криміналістики, впровадженню результатів наукових досліджень у практику, вихованню наукової зміни. Тривалий час проф. М.М. Бокаріус був проректором з навчальної роботи Харківського медичного інституту (1952-1956, 1957-1960, 1962-1964), викладав судову медицину у Харківському юридичному інституті, інститутах підвищення кваліфікації лікарів і юристів. З великою увагою професор М.М. Бокаріус відносився до підготовки наукових кадрів. Під його керівництвом було виконано 4 докторські і більше 20 кандидатських дисертацій. Його учні у подальшому очолили кафедри судової медицини у медичних інститутах Донецька, Запоріжжя, Полтави, Харкова. Багато сил і знань він віддав розвитку судової медицини і криміналістики України. З 1933 року по 1937 рік М.М. Бокаріус працював республіканським судово-медичним експертом. Протягом ряду років був старшим міським і обласним судово-медичним експертом, директором, а згодом - науковим керівником Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Заслуженого професора М.С. Бокаріуса [11,13].

З 1961 по 1988 рік завідувачем кафедри був професор Марченко Микола Петрович - улюблений учень професора М.М. Бокаріуса (фото 9). У 1957 році під керівництвом професора М.М. Бокаріуса він захистив кандидатську дисертацію «Смертельні отруєння оксидом вуглецю в судово-медичному відношенні», а в 1967 році - докторську дисертацію «Встановлення часу настання смерті фізичними методами дослідження», яка стала фактично піонерською роботою за цією тематикою у вітчизняній судово-медичній науці того часу. З 1955 по 1961 рік проф. М.П. Марченко за сумісництвом був начальником Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи [14].

Фото 9. Професор Микола Петрович Марченко (1923-1990) завідував кафедрою з 1961 по 1988 роки.

З 1988 по 1998 рік та з 2000 по 2003 рік завідувачем кафедри був професор Татаренко Віктор Олександрович, талановитий учень професора М.М. Бокаріуса (фото 10). У 1960 році він захистив кандидатську дисертацію «Дослідження кісток людини спектрографічним методом з метою їх ідентифікації»; а в 1969 році - докторську дисертацію «Судово-медичне дослідження волосся людини щодо його приналежності».

Фото 10. Професор Віктор Олександрович Татаренко завідував кафедрою з 1988 по 1998, та з 2000 по 2003 роки.

У подальшому професор В.О. Татаренко та його учні зосередилися на наукових дослідженнях речових доказів, спрямованих на ідентифікацію людини, та математичному обґрунтуванню ступеня вірогідності висновків експерта при судово-медичній діагностиці причини смерті. Значним внеском в науково-дослідну роботу кафедри стала створена ним спектральна лабораторія. На той час ці роботи професора В.О. Татаренка та його монографія «Емісійний спектральний аналіз в судово-медичній практиці» стали цінним внеском харківських судових медиків у вітчизняну судово-медичну науку [15].

З 1998 по 2000 рік завідувачем кафедри був доцент Каплуновський Петро Анатолійович (фото 11), вихованець Харківського національного медичного університету та Харківської академії післядипломної освіти¹. Його кандидатська дисертація була виконана під керівництвом професора Кононенка В'ячеслава Ілларіоновича (учня професора М.М. Бокаріуса) й була присвячена судово-медичній діагностиці слідів крові. Петро Анатолійович вперше в історії кафедри почав викладання судової медицини іноземним студентам англійською мовою. У подальшому він працював доцентом кафедри, був керівником трьох кандидатських дисертацій (О.М. Бабій, О.Д. Боягіна, П.О. Леонтєв). У 2021 році за рішенням Вченої ради університету Каплуновський П.А. отримав вчене звання «Професор Харківського національного медичного університету».

Фото 11. Професор Петро Анатолійович Каплуновський завідував кафедрою з 1998 по 2000 роки.

Короткий проміжок часу у 2000 році кафедру очолював професор Крапівкін Юрій Олександрович, вихованець Харківського національного медичного університету та

Харківської академії післядипломної освіти [1]. Його кандидатська та докторська дисертації були виконані під керівництвом професора В.І. Кононенка й присвячені судово-медичній діагностиці вогнепальних ушкоджень, зокрема з мисливської зброї.

З 2003 по 2020 рік кафедру очолював професор Ольховський Василь Олексійович (фото 12) - вихованець харківської анатомічної та судово-медичної школи, член-кореспондент Міжнародної академії інтегративної антропології (2000 рік), заслужений професор Харківського національного медичного університету (2019 рік). Його кандидатська (1984 рік) та докторська (2004 рік) дисертації були присвячені анатомічному дослідженню периферичних нервів різних вікових груп людини на макро-та мікроскопічному рівнях. Науковими керівниками, відповідно, були професори Бобін Володимир Вікторович та Лупир Віктор Михайлович. Після обрання завідувачем кафедри судової медицини Василь Олексійович, під керівництвом професора В.О. Татаренка, зосередився на науковому напрямку розробки методу оцінки вірогідності висновків судово-медичного експерта при встановленні причини смерті та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень живих осіб на основі характерності їх діагностично-значимих ознак. Відомими також є роботи професора В.О. Ольховського з історичних аспектів розвитку та становлення харківської судово-медичної школи; удосконалення організації та змісту навчально-методичної роботи колективу кафедри.

Фото 12. Професор Василь Олексійович Ольховський завідував кафедрою з 2003 по 2020 роки.

Під керівництвом професора В.О. Ольховського було виконано й захищено: 1 докторська (В.К. Сокол), 10 кандидатських (Ю.В. Довженко, В.В. Бондаренко, М.В. Губін, В.В. Хижняк, М.Ю. Мішин, В.К. Сокол, А.В. Кись, А.О. Плетенецька, О.М. Пешенко, Н.С. Коновал) дисертацій та 1 магістерська науково-кваліфікаційна робота (В.К. Сокол). За ініціативою Василя Олексійовича на кафедрі відбулись 3 науково-практичні конференції судових медиків і криміналістів України з міжнародною участю (2005, 2006, 2009 рік), був створений Музей історії кафедри (2005 рік). На сьогодні Василь Олексійович працює на посаді професора кафедри.

З 2020 року й по теперішній час кафедру очолює професор Дунаєв Олександр Віталійович (фото 13) - вихованець луганської та харківської судово-медичної школи. Його кандидатська (2004 рік) та докторська (2010 рік) дисертації були присвячені актуальним питанням судово-медичної танатології. З цих напрямків він отримав 11 патентів України. Відомими також є його навчально-методичні посібники під грифом МОН та МОЗ України із різних розділів судової медицини для студентів та лікарів-інтернів. За час його керівництва кафедра успішно адаптувалася до проведення навчального процесу у дистанційному режимі,

отримала нові приміщення, які облаштовані сучасними технологічними засобами навчання студентів та лікарів-інтернів. Професор Дунаєв є науковим керівником науково-дослідної роботи кафедри, дійсним членом Асоціації судових медиків України, членом редколегії фахових наукових журналів та збірників.

Фото 13. Професор Олександр Віталійович Дунаєв завідує кафедрою судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса з 2020 року

Згадуючи у ювілейний рік керівників кафедри, ми не можемо оминати їхню важливу діяльність із дослідження та збереження історії розвитку кафедри як колиски харківської судово-медичної школи. Перший ґрунтовний нарис про історію кафедри з 1835 по 1905 рік підготував професор М.С. Бокаріус. Матеріали були розміщені у збірнику Імператорського Харківського університету до 100-річчя його заснування. У подальшому професор М.С. Бокаріус виготовив стенди з наочними матеріалами про конкретний внесок завідувачів кафедри від 1835 по 1930 рік. Послідовники М.С. Бокаріуса, а саме професори М.М. Бокаріус, М.П. Марченко, В.О. Татаренко, зберегли вказані стенди та доповнювали матеріали з історії кафедри у наукових публікаціях.

Поштовхом до подальшого дослідження історичного надбання кафедри та конкретного внеску завідувачів кафедри в її історію стало святкування у 2005 році 200-річчя заснування кафедри. Кафедральний колектив на чолі з проф. В.О. Ольховським виступив з ініціативою проведення на базі кафедри Всеукраїнської науково-практичної конференції судових медиків та криміналістів з міжнародною участю. Також колектив кафедри поставив задачу створити до цих урочистостей Музей історії кафедри з восковими скульптурами професорів Бокаріусів та встановити меморіальну дошку на фасаді будинку кафедри на честь М.С. Бокаріуса. Цю ініціативу кафедри підтримало керівництво Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи (на той час начальник – В.В. Хижняк). Поставлені завдання були успішно виконані. 12 вересня 2005 року Музей історії та меморіальна дошка були урочисто відкриті у присутності делегатів та гостей конференції. У той же час В.О. Ольховський представив учасникам конференції поглиблені матеріали з витоків кафедри, що дозволило обґрунтувати дату заснування кафедри з 1804 року та доповнити дані про завідувачів кафедри та їх науковий внесок з 1804 по 1835 роки. Вказані матеріали знайшли своє відображення у додаткових стендах та численних наукових публікаціях.

У 2008 році на кафедрі була створена меморіальна експозиція з восковою скульптурою професора М.П. Марченка, учня та наступника проф. М.М. Бокаріуса. Наступним кроком до поглибленого вивчення внеску видатних вчених кафедри стало встановлення меморіальної дошки на честь професора Миколи Миколайовича Бокаріуса на фасаді головного будинку Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи, начальником якого він був у 1943-1952 роках. Урочисте відкриття дошки відбулося у 2009 році під час проведення на базі

кафедри чергової Всеукраїнської науково-практичної конференції судових медиків та криміналістів з міжнародною участю, що була внесена до державного реєстру наукових форумів України. Під час конференції її делегатам був також презентований портрет вчителя М.С. Бокаріуса – професора Феодосія Олексійовича Патенка (автор воскових скульптур та портрета – харківський художник Сергій Федорович Дегтяр). Портрет встановлено в лекційній аудиторії кафедри, якій делегати конференції присвоїли ім'я професора Ф.О. Патенка.

У 2010 році у зв'язку з 205-річчям кафедри був створений додатковий стенд за зразком тих, що вже існували з часів професора М.С. Бокаріуса. Він містить нові історичні матеріали про завідувачів кафедри з 1805 по 1835 роки та з 1931 року по теперішній час. У 2016 році з нагоди 85-річчя з дня смерті Заслуженого професора М.С. Бокаріуса, враховуючи його неоцінений вклад у становлення та розвиток Харківської наукової медичної школи, за поданням кафедрального колективу, Вчена рада Харківського національного медичного університету на засіданні 26 травня 2016 року (протокол №6) присвоїла кафедрі судової медицини, медичного правознавства почесне ім'я Заслуженого професора Бокаріуса Миколи Сергійовича.

Нині кафедра святкує своє славне 220-річчя. Історія кафедри свідчить, що вона стала центром становлення та розвитку найстарішої в Україні славної харківської судово-медичної школи. Її провідні вчені внесли значний внесок у вітчизняну та світову судово-медичну науку, педагогіку, судову експертизу та криміналістику. Сьогодні викладачі кафедри, наслідуючи традиції своїх вчителів, продовжують наукові дослідження актуальних питань судової медицини з метою підвищення якості та об'єктивності судово-медичних експертиз, від яких у значній мірі залежить встановлення істини під час проведення судочинства, розкриття правоохоронними органами злочинів та встановлення правосуддя в нашій державі.

Література

1. Циганенка АЯ, редактор. Історія Харківського державного медичного університету: 1805-2005. Харків: ВПЦ «Контраст»; 2005. 742 с.
2. Харківський національний медичний університет. Історія кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса [Інтернет]. Харків: ХНМУ. [цитовано 2024 Тра 17]. Доступно: <https://knmu.edu.ua/istoriya-kafedry-sudovoyi-medyczyny-medychnogo-pravoznavstva-im-zasl-prof-m-s-bokariusa/>
3. Робак ІЮ. Вища медична школа Харкова – найстаріша в Україні. Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. 2019;1:57-9. DOI: <https://dx.doi.org/10.15407/internalmed2019.01.057>
4. Циганенко АЯ, редактор. Вчені Харківського державного медичного університету 1805-2005. Харків; 2003. Лупир ВМ, Бобін ВВ, Перцева ЖМ. Венедіктов Олександр Савич. с.22-3.
5. Перцева ЖМ. Залеський Микола Лаврентійович. Енциклопедія Сучасної України [Інтернет]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2010 [цитовано 2010 Тра 16]. Доступно: <https://esu.com.ua/article-14737>
6. Лісовий ВМ, Ольховський ВО, Кравченко ЮМ, Бондаренко ВВ. Заслужений професор М.С. Бокаріус – фундатор сучасної вітчизняної судово-медичної експертизи та криміналістики: до 150-річчя від дня народження. Клінічна та експериментальна патологія. 2019;18(2):163-8. DOI: <https://doi.org/10.24061/1727-4338.XVIII.2.68.2019.31>
7. Шепітько ВЮ, Журавель ВА, Коновалова ВО, Тіщенко ВВ, Шевчук ВМ, Щур БВ, редактор. Велика українська юридична енциклопедія. Т 20; Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків: Право; 2018. 952с. Ольховський ВО, Шепітько ВЮ. Бокаріус Микола Миколайович. с. 55-9.
8. Робак ІЮ, Семененко ОВ. Життєвий шлях і наукова спадщина М. С. Бокаріуса: історіографія дослідження. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: збірник наукових праць. Серія «Історія науки і техніки». 2015;70:43-8.

9. Юсупов В. Історія формування доктрини криміналістики в Україні. Право України. 2021;8:55-6. DOI: <http://dx.doi.org/10.33498/loou-2021-08-044>
10. Цимбал МЛ, Дереча ЛМ, Роль МС. Бокаріуса у становленні вітчизняної криміналістики і судової експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів наук.-практ. конференції ХНДІСЕ. 2004;4:74-80.
11. Лозовий АІ, Лісовий ВМ, М'ясоєдов ВВ, Ольховський ВО, Дереча ЛМ, Бондаренко ВВ. Внесок Миколи Сергійовича і Миколи Миколайовича Бокаріусів у розвиток судової експертизи та криміналістики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2014;14:430-41.
12. Лісовий ВМ, Перцева ЖМ. Історія в історіях: Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях. Харків: ХНМУ; 2015. 552 с.
13. Лісовий ВМ, редактор. Видатні вихованці Харківської вищої медичної школи : бібліогр. довід. Харків: ХНМУ; 2010. 207с. Ольховський ВО, Перцева ЖМ. Бокаріус Микола Миколайович (1869-1931). с. 27-8.
14. Ольховський ВО. Марченко Микола Петрович. Енциклопедія Сучасної України [Інтернет]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2010 [цитовано 2010 Тра 16]. Доступно: <https://esu.com.ua/article-64064>
15. Ольховський ВО, Кравченко ЮМ, Губін МВ, Бондаренко ВВ, Сокол ВК. Пріоритет Харківської судово-медичної школи у розробці питань ідентифікації осіб. Судово-медична експертиза. 2018;2:130-4. DOI: <https://doi.org/10.24061/199009>

Reference

1. Tsyhanenka AIa, redaktor. Istoriia Kharkivs'koho derzhavnoho medychnoho universytetu: 1805-2005 [History of Kharkiv State Medical University: 1805-2005]. Kharkiv: VPTs «Kontrast»; 2005. 742 s. (in Ukrainian)
2. Kharkivs'kyi natsional'nyi medychnyi universytet. Istoriia kafedry sudovoi medytsyny, medychnoho pravoznavstva im. zasl. prof. M.S. Bokariusa [Kharkiv National Medical University. History of the Department of Forensic Medicine and Medical Law named after Prof. Bokarius] [Internet]. Kharkiv: KhNMU. [cited 2024 May 17]. Available from: <https://knmu.edu.ua/istoriya-kafedry-sudovoyi-medycyny-medychnogo-pravoznavstva-im-zasl-prof-m-s-bokariusa/> (in Ukrainian)
3. Robak ІІ. Vyscha medychna shkola Kharkova – найстаріша в Україні [Kharkiv Higher Medical School is the oldest in Ukraine]. East European Journal of Internal and Family Medicine. 2019;1:57-9. DOI: <https://dx.doi.org/10.15407/internalmed2019.01.057> (in Ukrainian)
4. Tsyhanenko AIa, redaktor. Vcheni Kharkivs'koho derzhavnoho medychnoho universytetu 1805-2005. Kharkiv; 2003. Lupyr VM, Bobin VV, Pertseva ZhM. Venediktov Oleksandr Savych [Oleksandr Savych Venediktov]. s.22-3. (in Ukrainian)
5. Pertseva ZhM. Zales'kyi Mykola Lavrentiiovich [Nikolay Lavrentievich Zalesky]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Internet]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy. 2010 [cited 2010 May 16]. Available from: <https://esu.com.ua/article-14737> (in Ukrainian)
6. Lisovyi VM, Ol'khovs'kyi VO, Kravchenko YuM, Bondarenko VV. Zasluzhenyi profesor M.S. Bokarius – fundator suchasnoi vitchyznianoї sudovo-medychnoi ekspertyzy ta kryminalistyky: do 150-richchia vid dnia narodzhennia [Honoured professor M.S. Bokarius - the founder of modern national forensic medical examination and criminalistics: to the 150th anniversary of the birth]. Klinichna ta eksperymental'na patolohiia. Clinical and experimental pathology. 2019;18(2):163-8. DOI: <https://doi.org/10.24061/1727-4338.XVIII.2.68.2019.31> (in Ukrainian)
7. Shepit'ko VIu, Zhuravel' VA, Konovalova VO, Tischenko VV, Shevchuk VM, Schur BV, redaktor. Velyka ukraїns'ka yurydychna entsyklopediia. Т 20; Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykhologhiia. Kharkiv: Pravo; 2018. 952s. Ol'khovs'kyi VO, Shepit'ko VIu. Bokarius Mykola Mykolaiovych [Mykola Bokarius]. с. 55-9. (in Ukrainian)
8. Robak ІІ, Semenenko OV. Zhyttievyi shliakh i naukova spadschyna M. S. Bokariusa: istoriografiia doslidzhennia [Life and Scientific Heritage of M. S. Bokarius: Historiography of the

Study]. Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «Kharkivs'kyi politekhnichniy instytut»: zbirnyk naukovykh prats'. Seriya «Istoriia nauky i tekhniky». 2015;70:43-8. (in Ukrainian)

9. Yusupov V. Istoriia formuvannia doktryny kryminalistyky v Ukraini [The history of the formation of the doctrine of criminalistics in Ukraine]. Pravo Ukrainy. 2021;8:55-6. DOI: <http://dx.doi.org/10.33498/louu-2021-08-044> (in Ukrainian)

10. Tsymbal ML, Derecha LM, Rol' MS. Bokarius u stanovlenni vitchyznianoï ryminalistyky i sudovoï ekspertyzy [Bokarius in the development of national forensic science and forensic examination]. Teoriia ta praktyka sudovoï ekspertyzy i kryminalistyky: zbirnyk materialiv nauk.-prakt. konferentsii KhNDISE. 2004;4:74-80. (in Ukrainian)

11. Lozovyi AI, Lisovyi VM, M'iasoiedov VV, Ol'khovs'kyi VO, Derecha LM, Bondarenko VV. Vnesok Mykoly Serhiiovycha i Mykoly Mykolaiovycha Bokariusiv u rozvytok sudovoï ekspertyzy ta kryminalistyky [The contribution of Mykola Serhiiovych and Mykola Mykolaiovych Bokarius to the development of forensic science and criminalistics]. Teoriia ta praktyka sudovoï ekspertyzy i kryminalistyky. 2014;14:430-41. (in Ukrainian)

12. Lisovyi VM, Pertseva ZhM. Istoriia v istoriakh: Kharkiv. vyscha med. shk. u spohadakh, dokumentakh i fotohrafiiakh [History in stories: Kharkiv Higher Medical School in memories, documents and photos]. Kharkiv: KhNMU; 2015. 552 s. (in Ukrainian)

13. Lisovyi VM, redaktor. Vydatni vykhovantsi Kharkivs'koi vyschoi medychnoi shkoly: bibliohr. dovid. Kharkiv: KhNMU; 2010. 207s. Ol'khovs'kyi VO, Pertseva ZhM. Bokarius Mykola Mykolaiovych (1869-1931) [Mykola Bokarius(1869-1931)]. s. 27-8. (in Ukrainian)

14. Ol'khovs'kyi VO. Marchenko Mykola Petrovych [Nikolay Petrovich Marchenko]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Internet]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy. 2010 [cited 2010 May 16]. Available from: <https://esu.com.ua/article-64064> (in Ukrainian)

15. Ol'khovs'kyi VO, Kravchenko YuM, Hubin MV, Bondarenko VV, Sokol VK. Priorytet Kharkivs'koi sudovo-medychnoi shkoly u rozrobttsi pytan' identyfikatsii osib [Priority of Kharkiv forensic-medical school in development of issues of identification of persons]. Forensic-medical examination. 2018;2;130-4. DOI: <https://doi.org/10.24061/199009> (in Ukrainian)

**220 YEARS OF THE DEPARTMENT OF FORENSIC MEDICINE, MEDICAL
JURISPRUDENCE NAMED AFTER HONOURED PROFESSOR
M.S. BOKARIUS KHARKIV NATIONAL
MEDICAL UNIVERSITY**

**O.V. Dunaiev, V.O. Olkhovskiy, M.V. Hubin, V.V. Kapustnyk, O.I. Kryvenko,
P.O. Leontiev, V.V. Khyzhnyak**

Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine

Abstract: The article is dedicated to the 220th anniversary of the Department of Forensic Medicine and Medical Law named after Honored Professor M.S. Bokarius of Kharkiv National Medical University – one of the oldest and most influential scientific and educational institutions in the field of forensic medicine in Ukraine. It highlights the history of the department's establishment since its founding in 1804, emphasizing the contributions of distinguished scientists and department heads to its development. The article describes the achievements of each stage of the department's activities, including the organization of the first anatomical theater, creation of educational materials, development of innovative methods in forensic medical examinations, identification of individuals, toxicology, and criminalistics. Special attention is given to the contributions of Professor M.S. Bokarius, who laid the foundations of modern Ukrainian forensic expertise, and his successors, who expanded and deepened research in forensic medical science. The article also highlights the significance of the department as a base for training highly qualified specialists, organizing scientific and practical conferences, creating educational materials, and establishing the Museum of the Department's History.

Keywords: history of medicine, Department of Forensic Medicine of Kharkiv National Medical University.

Відомості про авторів:

Дунаєв О. В. – доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна, e-mail: dunaev1969@ukr.net ORCID: 0000-0003-0459-9041

Ольховський В. О., професор кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2843-2692>

Губін М. В. – доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, кандидат медичних наук, доцент; email: n-gubin@ukr.net <https://orcid.org/0000-0002-2383-3211>

Капустник В. В. д. юр. н.; доцент Харківський національний медичний університет; професор кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса вул. Культури, б. 22Б, м.Харків, Україна, 61058; +38-050-533-33-30; e-mail: vv.kapustnyk@knmu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0733-4233>

Кривенко О. І. к. юр. н.; доцент Харківський національний медичний університет; доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса вул. Бучми, б.40А, кв. 20, м.Харків, Україна, 61129; +38-096-220-80-80; e-mail: oi.kryvenko@knmu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7115-4715>

Леонт'єв П. О. - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна, e-mail: po.leontiev@knmu.edu.ua

Хижняк В. В. - доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, кандидат медичних наук, доцент, Мобільний 098-6477662. v.v.khyzhniak@gmail.com ORCID - 0000 0003 0466 8000

Information about authors

Dunaev O. V. – Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Forensic Medicine, Medical Law named after prof. M. S. Bokarius, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, e-mail: dunaev1969@ukr.net ORCID: 0000-0003-0459-9041

Hubin M.V. – Associate Professor of the Department of Forensic Medicine and Medical Law named after Honored Professor M.S. Bokarius at Kharkiv National Medical University, PhD in Medicine, Associate Professor; email: n-gubin@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2383-3211>

Olkhovskiy V. O. Professor of the Department of Forensic Medicine, Medical Law named after prof. M. S. Bokarius at the Kharkiv National Medical University, Doctor of Medicine, Professor, Corresponding Member of the International Academy of Integrative Anthropology, Honored Professor of Kharkiv National Medical University ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2843-2692>

Kapustnyk V. V. Doctor of science of Law; associate professor Kharkiv National Medical University; professor of the department of Forensic Medicine, and Medical Law named after Honorary Professor M.S.Bokarius; e-mail: vv.kapustnyk@knmu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0733-4233>

Kryvenko O. I. Ph.D in Law; associate professor, Kharkiv National Medical University; associate professor of the department of Forensic Medicine and Medical Law named after Honorary Professor M.S.Bokarius ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7115-4715>

Leontiev P. O. –Candidate of Medical Science, Associate Professor of the Department of Forensic Medicine, Medical Law named after prof. M. S. Bokarius, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, e-mail: po.leontiev@knmu.edu.ua

Khyzhniak V. V. – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor. of the Department of Forensic Medicine, Medical Law named after prof. M. S. Bokarius, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, Мобільний 098-6477662. v.v.khyzhniak@gmail.com ORCID - 0000 0003 0466 8000